

פירוש רש"י ש"יאר" נשמע כ"יער"

הגמרא במסכת מגילה (כד:): מביא את מימרתו של רב אסי: חיפני ובישני [- הגר בחיפה ובבית שאן], לא ישא את כפיו. תניא נמי הכי, אין מורידין לפני התיבה, לא אנשי בית שאן ולא אנשי בית חיפה ולא אנשי טבעונין, מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין.

ופירש רש"י (ד"ה מפני): מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין, ואם היו עושין ברכת כהנים היו אומרים יאר יער ה' פניו, ולשון קללה הוא. כי יש פנים שיתפרשו לשון כעס, כמו "פני ילכו" (שמו לג יד), "את פני" (ויקרא כ ג) ומתרגמינן: ית רוגזי. ומע"ן עושין אלפי"ן ופוגמין תפילתן, ע"כ.

בדברי רש"י אנו רואים לכאורה, שתי סברות שונות בטעם הפסול של בני בית חיפה ובני בית שאן בנשיאת כפיים: א' שע"י שינוי התיבות באים לידי קללה, ודוגמה לדבר: החלפת תיבת 'יאר' בתיבת 'יער'. ב' עצם שינוי התיבות יש בו משום פגימת התפילה, אף ללא תוספת זו שהחלפת התיבות מביאה את המתפלל לידי קללה ח"ו.

קושיית הטורי אבן מדוע לא פירש שפוגם תפילתו

ואכן הטורי אבן תמה על פירושו של רש"י: משמע דאי לאו האי טעמא שמהפכין הברכה לקללה, היו נושאים כפיהם. וקשה לי, ותיפוק ליה משום שפוגמין ברכתן, ואומרים תיבת אחרת שלא בכתוב, ע"כ. הטורי אבן אף מוסיף, שהרי רש"י עצמו מפרש כך את המבואר בברייתא שאין מורידין לפני התיבה את מי שקורא לאלפין עיינין, שהוא משום שפוגמין תפילתן.

ומיישב הטורי אבן, שרש"י דקדק בדבריו, כי באמת סובר רש"י שטעם זה שפוגם ברכתו אינו סברא לפסול תפילת אדם כלפי עצמו, אלא רק באופן שרוצה להוציא את הרבים ידי חובתן. וכך מדוקדק מלשון הברייתא שפסלה אנשים אלו מלהורידם לפני התיבה, ומשמע שרק כשליח ציבור הם פסולים ולא כלפי תפילת עצמם. וממילא רק לענין ירידה לפני התיבה יכול היה רש"י לפרש, שכיון שעושין מע"ן אל"ף הרי הם "פוגמין תפילתן". משא"כ לענין ברכת כהנים, שאין עניינה הוצאת אחרים ידי חובתם, אלא רק ברכת הציבור, והרי זה כתפילת אדם לעצמו, בזה הוצרך רש"י לטעם אחר שעל ידי החלפת האותיות, מתהפכת משמעות התיבות מברכה לקללה. ומדוקדק מאד הטעם שדיבר רש"י בתחילה על 'ברכת כהנים' ולבסוף הזכיר ש'פוגמין תפילתן' - כי הסברא הראשונה נצרכת רק לענין ברכת כהנים, והסברא השניה שייכת רק לגבי תפילה שמוציאין את הציבור ידי חובתן.

יישוב הבית אפרים שהחלפת העי"ן גילוי על החלפת האל"ף

מהלך אחר בביאור דברי רש"י מציע רבי אפרים זלמן מרגליות בשו"ת בית אפרים (או"ח סוס"י סה). לדבריו, הוקשה לרש"י מדוע הוצרכה הגמרא להוסיף שאותם אנשים קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין, הרי לכאורה סגי באחד מהצדדים, כי אם קוראים לאלפין עיינין הרי הם פוגמין בכך את תפילתם ואף יכולים לבוא לידי קללה כמו שמפרש רש"י. אלא שבאמת לא ניתן להכריע שכל מי שמבטא אל"ף כמו עי"ן יפגום תפילתו ויפסל להיות שליח ציבור, שהרי ההבדל בין האל"ף לעי"ן הוא בהדגשת המבטא, שהעי"ן נדגש יותר מהאל"ף, ויש אנשים שמדגישים את האל"ף יותר משאר העם, ואי אפשר מחמת כן לפוסלם מלהיות שליח ציבור. אלא שאדם כזה שמדגיש את האל"ף יותר משאר האנשים, צריך בהתאם גם להדגיש את העי"ן יותר משאר האנשים, ורק באופן כזה שאת העי"ן אינו מדגיש אז ניכר שאכן מחליף הוא את האל"ף בעי"ן ויש לפוסלו מטעם זה.

נמצא שאכן עיקר הפסול הוא כמו שכתב רש"י שקוראים לאלפין עיינין, ובאים בכך לידי קללה, אלא שעדיין היה מקום לתרץ שכך מבטאם, שמבטאים את האל"ף בהדגשה יותר משאר כל אדם, עד שנראה הדבר כאילו אומרים הם עי"ן, ובאמת אין לפוסלם בשל כך. ועל זה הוסיף רש"י שדבר זה ניכר שאינו כן כשאחר כך עושים את העי"ן אל"ף, ולא מדגישים את העי"ן יותר מכל אדם, וממילא מגלה זה על החילוף הראשון שאכן יש כאן טעם לפסול. אבל אכן לדעת רש"י אין לפסול אלא במקום חשש קללה ולא במקום חילוף אותיות בעלמא.

קושיית המג"א שאין עי"ן בברכת כהנים, תמיהת הבאר היטב ויישוב המחצית השקל

והנה הטור (או"ח סימן קכח) והשו"ע (סל"ג) העתיקו דין הגמרא בהלכות נשיאת כפיים: מי שאינו יודע לחתך האותיות, כגון שאומר לאלפין עיינין ולעיינין אלפין וכיוצא בזה, לא ישא את כפיו.

והקשה המגן אברהם (סימן קכח סקמ"ז) בשם המהרש"ל בביאורי סמ"ג (עשין כ), כיצד פסקו הפוסקים הלכה זו כולה לגבי ברכת כהנים, והלא לא מצינו כלל את האות עי"ן בברכת כהנים. ויישוב: מכל מקום כשקורא יאר ה' מיחזי כקורא יער בעין, דעין ואל"ף שווין אצלו.

והבאר היטב (ס"ק נה) תמה על דבריו: ולא הבנתי, דזהו אתי שפיר למי שקורא אלפי"ן עייני"ן, אבל לא למי שקורא עייני"ן אלפי"ן. דהיינו שהבאר היטב הבין שכוונת המגן אברהם היא, שאכן החשש הוא רק כשאומר "יאר ה'" שיהיה במשמע כאילו אומר "יער", ועל זה הקשה שהרי חשש זה אינו שייך אלא באופן שאומר עי"ן במקום אל"ף, אך לא במקרה שאמר אל"ף במקום עי"ן.

הגיית

א' וע'

בברכת

כהנים

יום רביעי ג שבט

מגילה דף כד

ה'תשפ"ג

a8843414@gmail.com

ובמחצית השקל יישב, שזה גופא הוקשה למגן אברהם שהקורא לעי"ן אל"ף מה אכפת לן לענין ברכת כהנים, כיון שאין בברכת כהנים אות עי"ן. ועל זה יישב, שמכל מקום כיון שאדם זה אינו מעמיק בהברת האות, בין כשקורא אל"ף ובין כשקורא עי"ן, ממילא לעולם אי אפשר לדעת כשאומר הברת אל"ף אם אכן כוונתו לאל"ף או לעי"ן. ושוב יש לחוש כשאומר "יאר ה" שמא יהיה במשמעות דבריו "יער" ולא "יאר". כך גם יישב בהגהות טהרת השולחן (מובא בסוף השו"ע), שכיון שאצלו אין חילוק בין אל"ף לעי"ן, אם כן כשקורא 'יאר' אינו מוכיח אם הוא אל"ף או עי"ן.

חידוש הט"ז שברוסיה המחליף 'ש' ב'ס' נושא כפיו ותליית הפמ"ג והגר"ז

והט"ז (סק"ל) חידש עוד שאנו שרוב עמינו אין יודעים להבחין בהפרש שבין אל"ף לעי"ן, אין שייך פסול זה בינינו. ועוד הביא שפסק הרמב"ם (תפילה פט"ו ה"א) שגם המחליף בין 'שיבולת' ל'סיבולת', לא ישא את כפיו. והוסיף על כך הט"ז, שבארץ רוסיה שדבר זה מצוי מאד, הרי זה כמו 'דש בעירו', ואינו פסול מחמת שאינו יודע להזכיר את האות שיי"ן כראוי.

והפרי מגדים (משב"צ סק"ל) העיר שבדין זה שהמחליף אל"ף ועי"ן פסול לברכת כהנים, יש שני טעמים; א' שמשנה הברכה, כשאומר 'יער' במקום 'יאר' וכדומה, וכמו שפירש רש"י. ב' שעל ידי שינוי זה יבואו הקהל להסיח דעתם וכמו שכתב הלבוש (סל"ג). והנה כל סברת הט"ז להתיר במקום ששינוי מסויים מצוי מאד, אינה סברא אלא ביחס לחשש השני, שיבואו הקהל להסיח דעתם, שעל זה מסייג הט"ז שאם השינוי ידוע ומפורסם, לא יתמהו הקהל ולא יבואו לידי הסחת דעת. אבל לפי הפירוש הראשון, שהוא משנה הברכה, לכאורה לא יועיל מה ששינוי זה מצוי באותו מקום. ורק באופן שכל בני המקום כך אומרים, אזי אין זה נחשב לשינוי מלשון הברכה, כי כך נאמרת ברכה זו באותו מקום. [ובאמת נראה שהט"ז נחת לזה ולכן הדגיש שהיו דש בעירו ואינו פסול מחמת שאינו יודע להזכיר את האות שיי"ן כראוי - דהיינו, שאין לחוש לכך שמשנה את האות וכל החשש הוא רק משום שיתמהו האנשים, וכיון שהוא 'דש בעירו' אין חשש זה קיים].

וכן כתב גם באורך בשו"ע הגר"ז (סמ"ח): מי שאינו יודע לחתוך האותיות, כגון שאומר לאלפיי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפיי"ן וכו' לא ישא את כפיו, אלא אם כן כל בני עירו קוראין כך. כגון במדינות אלו שרובם ככולם אינם יודעים להבין בין עיי"ן לאל"ף, לפיכך לא שייך פסול זה בינינו.

ויש מי שאומר, שאף במקומות שמצויים הרבה מאד אנשים שאין מבחינים בין שיבולת לסיבולת, נושאים כפיהם. לפי שאין הפסול מחמת שאין יכול לומר האות כראוי, אלא מפני שמביא את העם לידי היסח הדעת, שהם תמהים עליו כשמשנה קריאת האותיות. ובמקומות שהן רגילים בשינוי זה, אין חוששין לו ואין מסיחין דעתם מן הברכה. ומ"מ מכריע הגר"ז: ועיקר כסברא הראשונה, שהפסול הוא מפני שמשנתה משמעות לשון הברכה, ואין היתר אלא במקומות שרובם ככולם קורין כך, שאצלם משמעות הברכה כך היא.

החשש בהחלפת האותיות משום משנה הברכה או משום היסח דעת הציבור

ובתוך דבריו הוסיף הגר"ז להביא נפקא מינה נוספת בין שני טעמים אלו, וזאת במקום שקורא לעייני"ן אלפיי"ן, שמאחר ואין עי"ן בברכת כהנים ממילא אין לחוש להיסח הדעת, עכ"ד. וביאור כוונתו, שכל סברת המחצית השקל בביאור דברי המגן אברהם, שאדם שקורא לעי"ן אל"ף ואינו מבחין ביניהם, יש לחוש שמא כשאומר "יאר" משמעות דבריו היא "יער" - אינה אלא רק לפי הטעם הראשון שהפסול הוא מחמת שמשנתה לשון הברכה, ולכן אדם זה שאינו מבחין בין עי"ן לאל"ף יש לחוש למשמעות דבריו כשאומר "יאר". משא"כ לפי הטעם השני, שהחשש הוא שמא יבוא להסיח דעת הציבור, טעם זה אינו שייך כלל כשאומר אל"ף כתיקנה, ורק את העי"ן משנה ואומר בהברת האל"ף - שהרי אין כלל עי"ן בברכת כהנים, ומה שאומר "יאר" ישמע לעם כתיקנו. ולדעה זו אין חוששים לשינוי לשון הברכה.

והנה לפי מה שיישב הבית אפרים, שמה שקורין לעייני"ן אלפיי"ן, הוא כראיה לכך שמה שמדגיש וקורא אלפיי"ן עייני"ן, מכח שיבוש הוא, ולא רק שהוא מדגיש את הברת האות יותר משאר בני אדם, שהרי אם כן היה צריך להדגיש את הברת העי"ן יותר מכך, ואילו זה קורא לעייני"ן אלפיי"ן. לפי זה נמצא שאין מדובר על שני בני אדם אלא אותו אדם מחליף עי"ן באל"ף ואל"ף בעי"ן, ולפי זה אתי שפיר טובא שאף שאין בברכת כהנים עי"ן מכל מקום מאופן קריאתו עי"ן במקום אחר יכולים אנו ללמוד על אופן קריאת האל"ף שלו בברכת כהנים.

ובעיקר שאלת המגן אברהם שלא נמצאת האות עי"ן בברכת כהנים, יעויין בפרי מגדים (סק"ל) שהזכיר בפשטות שיש אות עי"ן בברכה "עמו ישראל באהבה". וכך תמה באמת הבית אפרים (שם בסוף התשובה): תמהני, דהלא צריכין לברך מקודם, ובברכה איכא עי"ן ד"לברך את עמו ישראל". ומה שהמהרש"ל לא הזכיר זאת, לכאורה צריך לומר שהוא סובר שהחסרון הוא רק כשמשנה גוף הברכת כהנים, דהיינו הפסוקים, ולא את הברכה על הברכת כהנים.

יישוב הפרישה שיותר טוב כשמחתך האל"ף כמו העי"ן ותמיהת הפרי מגדים

והפרישה (סקמ"ה) יישב עיקר קושיית הטו"א בדרך אחרת, שמאחר וכל החילוק בין אל"ף לעי"ן הוא, שבעי"ן הדיבור יותר מחותך מבאל"ף, ממילא לא יכול היה רש"י לפרש שהחסרון הוא משום שפוגם תפילתו, כי אדרבה יותר טוב לקרות בחיתוך. ולכן הוצרך רש"י לפרש שיש חשש קללה בשינויו. אמנם הפרי מגדים (א"ל ס"ק מז) תמה על דבריו, וכתב: ואיני יודע, דאומר "אתה" ומחתך יותר ונראה "עתה" בעי"ן, נמי פוגם תפילה. והניח בצ"ע.

"ובעיקר

שאלת

המגן

אברהם

שאינ אות

ע' בברכת

כהנים,

תמה הבית

אפרים

דברכה

איכא עין

ד'לברך

את עמו

ישראל"

החידוש היומי הוקדש
לזכות

הרב י.ג. שליט"א

לרגל אירוסי

הבן בשעטומ"צ